

Вознюк О.В., Жуковський В.М. Нова парадигма наркотичної залежності та її психолого-педагогічні й релігійно-філософські проєкції // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка». Тематичний випуск «Реабілітація адиктивних осіб па основі християнської психолопії» /ред. кол. : І. Д Пасічник, Р. В. Каламаж, В. М. Жуковський та ін. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – С. 37-56.

УДК 371.2 (09)

УДК 364.048.6-056.8:268

Вознюк Олександр Васильович,

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри дошкільної освіти і педагогічних інновацій Житомирського державного університету імені Івана Франка, м. Житомир;

Жуковський Василь Миколайович,

доктор педагогічних наук, професор, декан гуманітарного факультету Національного університету «Острозька академія»

НОВА ПАРАДИГМА НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ТА ЇЇ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ Й РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКІ ПРОЄКЦІЇ

***Анотація.** Завдяки міждисциплінарному підходу вирішуються три фундаментальні взаємопов'язані завдання сучасної суспільної свідомості – реалізується один із головних аспектів синтезу релігійної та наукової свідомості; на цій основі поглиблюється теодицея, а також з'ясовується фундаментальний чинник здоров'я людини, зокрема окреслюється нове розуміння причин та природи наркотичної залежності; подаються психолого-педагогічні та релігійно-філософські проєкції цього нового розуміння.*

***Ключові слова:** свобода, особистість, цілісність буття, Абсолют, наркотична залежність, адиктивна особа, інформаційна теорія емоцій, креаціонізм, парадокс розвитку.*

Вознюк А. В. Новая парадигма наркотической зависимости и ее психолого-педагогические и религиозно-философские проекции

***Аннотация.** Благодаря междисциплинарному подходу решаются три основные взаимосвязанные задачи современного общественного сознания – реализуется один из главных аспектов синтеза религиозного и научного сознания; на этой основе углубляется теодицея, а также выясняется фундаментальный фактор здоровья человека, в частности намечается новое понимание причин и природы наркотической зависимости; подаются психолого-педагогические и религиозно-философские проекции этого нового понимания.*

Ключевые слова: свобода, личность, целостность бытия, Абсолют, наркотическая зависимость, аддиктивное лицо, информационная теория эмоций, креационизм, парадокс развития.

Vozniuk O. V. The new paradigm of drug dependence and its psychological and religious-philosophical projections

Annotation. *By using an interdisciplinary approach three main interrelated tasks of modern social consciousness are accomplished. One of the main aspects of the synthesis of scientific and religious consciousness is realized; the theodicy is deepened on this basis; the fundamental factor in human health is and also revealed, specifically the new understanding of the causes and nature of drug dependence is outlined; the psycho-pedagogical and religious-philosophical projection of this new understanding are given.*

Keywords: *freedom, identity, integrity of being, the Absolute, drug addiction, an addictive person, the information theory of emotions, creationism, the paradox of the development.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Аналіз сучасної соціокультурної ситуації в Україні і світі дозволяє дійти висновку, що найбільш серйозною проблемою сучасності є проблема поширення наркозалежності молодого покоління. За даними ВООЗ (2001), залежність від алкоголю, наркотиків та тютюнопаління є поширеною та вражає до 25% всіх людей у світі в певні періоди їх життя. До 2020 року тягар наслідків залежностей складатиме 15% від усіх хвороб, тобто зростатиме в майбутньому.

Це надзвичайно актуалізує потребу в дослідженні шляхів реабілітації алко- нарко- та тютюнозалежностей в Україні, що також впливають із необхідності виконання Європейської декларації та Європейського плану дій із охорони психічного здоров'я, до яких Україна приєдналася в 2005 році.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

На проблеми наркозалежностей зверталася та звертається активна увага науковців, починаючи з середини ХХ століття. Різним типам залежностей та адиктивній поведінці присвячені праці С.Б. Ваїсова [2], Т. В. Дуткевич, О. В. Савицької [4], О.В. Змановської [5], І.Г. Малкиної-Пих [7], В.Д. Менделевич [9], М. О.Мосьпан [10], О.П. Песоцької [11], Ю. І. Посудіна [12], Л.Б. Шнейдера [21], Р. Харріса [18], посібник "Жодних вибачень" [8] та ін.

Однак дотепер не створено міждисциплінарної концепції щодо природи та механізмів наркозалежності, яка б дозволила розробити цілісну систему лікування та профілактики адитивних осіб.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування нової парадигми наркотичної залежності та обрис її психолого-педагогічних й релігійно-філософських проєкцій.

Виклад основного матеріалу.

Нова парадигма наркозалежності ґрунтується на філософському принципі цілісності світу, який реалізується як у біблійському очікуванні “да буде Бог увесь у всьому” (1 Кор. 15, 28), так і у новій постнекласичній науковій парадигмі, яка реанімувала сакральний принцип “все у всьому”, поглиблений у рамках сучасного фрактально-голограмного розуміння світу та людини, який, у свою чергу, є одним із чинників *синтезу науки та релігії*.

Цілісність світу відповідає головним аспектам *нелокальності феноменів буття*.

1. **Принцип (теорема) нелокальності причин** Дж. Белла, який говорить, що локальні причини (причинно-наслідкові зв'язки) не існують, оскільки їх неможливо застосувати до відкритих незамкнених систем (множин): замкнені системи у світі існують тільки у теоретичному наближенні.

2. **Принцип нелокальності мікрооб'єктів**, який базується на корпускулярно-хвильовому дуалізмі та реалізується на рівні неживої матерії у феномені непричинних несилкових зв'язків у квантових системах (І.З.Цехмістро), у тому факті, що кожна субатомна частка постає всіма частками. На рівні живої матерії принцип нелокальності проявляється в тому, що окремий ген – це цілісний комплекс, хвиля, відповідно до концепції хвильового геному П.П. Гарєєва.

3. **Принцип логіко-семантичної нелокальності**, коли, як вчить логіка визначення, визначити предмет ми можемо, тільки порівнюючи його з іншими предметами, які також підвергаються такій же логічній процедурі. Відтак, конкретний предмет, який ми визначаємо, містить у собі суму логіко-семантичних зв'язків Всесвіту, охоплює весь його семантико-логічний зміст. Таким чином, як сказано в *Діамантовій сутрі* Буддизму, "якщо свідомість перебуває в предметі, то вона не перебуває в ньому, саме тому вона перебуває в предметі". Як бачимо, для визначення (осягнення) предмета свідомість повинна залишати предмет і повертатися до нього.

4. **Принцип нелокальності еволюції (розвитку) світу та його елементів**, що реалізується у парадоксі розвитку (телеологічному парадоксі), який полягає у тому, що нове виникає зі старого (як актуально нове) й одночасно не із старого, бо в цьому випадку зникає різниця між новим та старим: якщо нове виникло з старого, то воно, відповідно, містилося в ньому в потенційно-віртуальному стані і не є принципово новим. У К. Маркса зазначений парадокс виявляється в тому, що капітал виникає в обертанні й одночасно не в ньому. У Ч. Дарвіна новий вид виникає зі старого й одночасно не з нього [22, с. 22-23.].

5. Принцип нелокальності, який виявляється у парадоксі розвитку, реалізується й як **парадокс креативності**, коли світ створено Богом з *Ніщо*: релігійно-міфологічна свідомість проводить думку, що все суще створено

Богом з “нічого” (2 Макк. 7, 26), з “невидимого” (Евр. 11, 3) шляхом розщеплення (дихотомічного розділення) його на протилежні сутності; цей підхід повністю відповідає поглядам сучасної космології, яка інтерпретує процес породження Всесвіту приблизно в такій же формі, коли стверджує, що він виник внаслідок “вибуху” з симетричної “праречовини” (фундаментальної вакуумної симетрії, сингулярного стану матерії тощо) шляхом її розщеплення на речовинну та польову складові. Як вважає Г. І. Наан, народження Всесвіту є процесом розщеплення “ніщо” на “дещо” та “антидещо” (надлишкову та дефіцитну сутності, “плюс” та “мінус”, що призводить до актуалізації всіх відомих фізичних феноменів. Це *Ніщо* постає глибинним універсальним середовищем, яке містить в собі все і все в собі пов'язує, що, відповідно, і пояснює принцип нелокальності. Тут протиріччя між єдиним та множинним може бути представлено за допомогою засобів аналітичної геометрії. Тут “один і той же предмет, що є спроекційованим із свого виміру у нижчі по відношенню до нього виміри, відображається у цих проекціях таким чином, що різні проекції можуть суперечити одна одній” [17, с. 49]. Так, наприклад, якщо циліндр спроектувати з тримірному простору на двомірні площини, що відповідають його поперечному та поздовжньому перетину, то в першому випадку отримаємо коло, а у другому – прямокутник. Виходить, що множинно відмінні сутності виявляються проявами однієї сутності і, власне, є тотожними формами, однак, ця тотожність спостерігається на рівні “більш високої” онтологічної площини.

6. Принцип нелокальності теоретичних об'єктів, коли, традиційна класична логіка як сутність, що покликана все доводити, базується на аксіомах логіки, котрі мають “логічний імунітет”. Саме тому повне логічне обґрунтування всіх без виключення положень будь-якої теорії неможливо у рамках даної теорії. Висновок про те, що в достатньо багатій формалізованій мові існують істинні твердження, які неможливо довести за допомогою засобів, що формалізовані у даній мові, – цей висновок, доведений у теоремі К. Геделя, приводить до того, що навіть питання про реальність нашого світу не може бути позитивно розв'язаним.

Принцип нелокальності реалізується у царині **здоров'я людського організму**, що постає як принципова цілісна сутність, в якій психічне та фізичне (душа, тіло та дух) постають як єдина інтегральна сутність, яка реагує на зовнішні впливи інтегральним чином. Таке цілісно-інтегральне реагування організму ілюструється реакцією людини на стрес. Як показав Г. Сель'є, будь-яка специфічна стресорна дія на організм викликає у ньому єдину реакцію, яку можна визначити як “симптом хвороби взагалі” [13]. Тобто у критичному стані, що виявляється через стрес, організм постає цілісною системою. Так, біоритмологи вказують, що в стані відносного спокою органи функціонують частинами, за своїми власними біоритмами. Синхронізація цих ритмів виявляється в стані стресу, коли організм функціонує як єдине ціле, єдність якої реалізується за рахунок гіпотетичного нейтрального стану, що є “проміжною” точкою саморозгортання будь-якого хвильового явища, в якій (точці) ця хвиля зазнає докорінну функціональну

перебудову: як свідчить біоритмологія, протягом доби організми проходять фази – точки біфуркації, у яких вони докорінним чином змінюються [3].

З позиції синергетики організм людини є дещо цілісним, в межах якого немає чогось більш або менш важливого. Тут соматичний комплекс може впливати на світогляд людини, як і останній може визначати соматичну людину. Як пише А. Маслоу, “більшість психіатрів і багато психологів та біологів повинні визнати, що практично всі хвороби, і, може бути, всі хвороби без винятку є психосоматичними” [26, р. 21; 23–25]. У багатьох дослідженнях показано, що, наприклад, травматизм у людей детермінується психологічними чинниками. Існують дослідження, які доводять зв’язок між рівнем злочинності та автомобільними аваріями, коли людина (злочинець), яка характеризується великою агресивністю, підсвідомо шукає умови для самознищення.

Розуміння синтезу фізичного і психічного, духовно-морального і соматичного прослідковується у розвитку медицини завдяки використанню потужного методологічного інструменту пізнання світу – універсальної парадигми розвитку, що фіксує три універсальні стадії розвитку: **теза – антитеза – синтез**.

Відповідно, медицина виявляє три етапи розвитку, про що пише С. Цвейг [19], коли вказує, що спочатку явище хвороби пов’язане з релігійним почуттям, коли хвороба розумілася як така, котра посилялася богами. Медицина та богослов’я спочатку постають як одне, коли лікар та жрець були одною особою. Потім лікар виступає проти жреця (трагедія Емпедокла). Страждання та хвороба низводяться зі сфери надчуттєвого у площину банально-природного. Жрець та лікар відокремлюються. З моменту порушення первісної єдності, пише С. Цвейг, всі елементи лікарського мистецтва набувають нового значення. Перш за все єдине духовне явище хвороба, розщеплюється на розмаїття хвороб. Суть хвороби втрачає зв’язок з духовної особистістю людини. Лікування здійснюється не як психічний вплив, а як розумовий, технологічний акт з боку лікаря. “Там, де древній магічний лад лікування вимагав вищої духовної напруги, нова клініко-діагностична система вимагає від лікаря протилежного, а саме – ясності духу, відчуження він нервів, при повному душевному спокою та діловитості”. Врешті-решт, органічний та психічний напрямки лікування починають зближатися [15].

Відтак, подібно до того, як всі матеріально-соматичні чинники людського здоров’я можна звести до єдиного інтегрального чинника – **стресу**, таким же чином і всі духовно-моральні чинники здоров’я зводяться до єдиного морального підґрунтя поведінки людини, яке реалізується у площині дихотомії: **релігійна віра – атеїзм**.

Причому, стрес у контексті своєї природи, у свою чергу, реалізується у площині духовно-морального чинника, що можна пояснити **інформаційною теорією емоцій** П.В. Симонова, відповідно до якої емоція постає результатом дефіциту інформації про певну актуальну подію, у яку людина інтегрована і яка створює певну проблемну ситуацію, тобто стрес [14].

Людина у процесі життєдіяльності постійно стикається з ситуаціями дефіциту інформації, тобто перебуває у стані інформаційної невизначеності щодо зовнішніх подій, невпевненості у можливості їх контролювати, що й генерує стан стресу, який породжує хвороби та реалізує здебільшого атеїстичну позицію людини.

Навпаки, віруюча людина перебуває у стані інформаційного надлишку, оскільки всі події сприймаються через *єдине контролююче начало світу* – Господа Бога, у Якого "все під контролем", що ініціює стан повної інформованості про світ, відсутність будь-якої невизначеності як в плані інформації, так і досвіду. Цей стан є, насамперед, відмовою від страху. Так, В. Джемс у книзі "*Розмаїття релігійного досвіду*" наводить приклади того, як зміна світогляду людини, що відмовилась від страху та занепокоєння – вічних супутників нашого життя – трансформує її поведінку та психофізіологічну сутність. Зміни, що при цьому мали місце, були справді дивними: "Я був вражений тим, наскільки зросла енергія та стійкість мого духу, наскільки я зробився сильнішим у всіх життєвих зіткненнях і як мені хочеться все утверджувати і все любити", – пише про себе "новонавернений".

Відтак, єдиним чинником здоров'я людини постає духовно-моральний чинник, пов'язаний з релігійним світорозумінням, у сфері якого дійсність сприймається та освоюється людиною через призму Вищою Сутності – Абсолюту. Таким чином, *здоров'я людини визначається повнотою її зв'язку з Вищою Реальністю*, Яка постає єдиним творчим джерелом світу, що реалізує *креаціоністську парадигму*, згідно з якою розвиток усього здійснюється з точки одномоментного творіння цього всього, коли схема розвитку задається спочатку і коли в процесі розвитку, по суті, нічого нового не створюється, а просто актуалізується (розгортається) те, що було закладено на початку процесу розвитку.

З позиції креаціонізму шлях розвитку предметів і явищ покладається спочатку (згідно заздалегідь визначеному плану), коли свій розвиток предмет (в тому числі і живий об'єкт) здійснює не хаотично націлюючись у всіх напрямках і випадковим чином вибираючи, куди йому рухатися, випадковим же чином мутуючи в результаті "природного відбору" і, спорадично знаходячи потрібну еволюційну траєкторію, поступово при цьому удосконалюючись (як показали дослідження, удосконалюватися під час "сліпого" природного добору вкрай проблематично).

Навпаки, в кожен момент свого існування предмет, що розвивається, постає абсолютно досконалим, кожен раз при цьому виявляючи цю досконалість в новому буттєвому ракурсі.

Відзначимо також, що креаціоністський сценарій світу (створення Богом світу за 6 днів, а також його існування протягом близько 6 тис. років) знаходить певне наукове обґрунтування. Так, при розгляді *геологічних* явищ (процес утворення мінералів, формування родовищ, виникнення гірських порід, вулканічні процеси) виявляється, що цей процес в порівняно короткі періоди часу реалізує спільну історію еволюції земної кори.

Більш того, існує парадоксальна думка, що вся більш ніж 4 млрд. геологічна історія Землі вкладається мало не в біблійні терміни, оскільки темпи випадіння космічного пилу на Землю, який викликає збільшення маси планети, швидкість відкладення осадових порід, як і швидкість виносу річками в океани земної грунту принципово не узгоджуються з віком нашої планети (http://sv-rasseniya.narod.ru/booki/Story_Earth/9.html).

Зазначена закономірність виявляється в різних масштабах часу і простору – від послідовності кристалізації мінералів в прожилках, жилах, метасоматичних породах, проявах стадій і етапів мінералізації в ході формування родовищ, до послідовності розвитку родовищ різних генетичних типів в межах рудних полів, районів, поясів.

Ці висновки застосовні і до *мікросвіту*. Так, принципи радіометричного датування за часом напіврозпаду елементів (яке дає нам мільярди років існування Землі) зараз піддається сумніву: у Німеччині група фізиків в кінці 90-х років ХХ сторіччя виявила зменшення періоду бета-напіврозпаду в мільярд разів в одному з космічних ядерних хронометрів в умовах іонізації атомів (1997 р.). Подібних же результатів отримала група київських учених під керівництвом В. С. Ольховського (1998-1999 рр.), яка довела реальну можливість зменшення періоду альфа-розпаду збуджених ядер у великих мас речовини.

Суперечності між креаціонізмом і еволюціонізмом можна пояснити згаданим вище *парадоксом розвитку*: розвиток як процес зміни передбачає виникнення чогось нового зі старого, яке відстоїть від нового в лінійному причинно-наслідковому ланцюгу подібно до того, як причина передуює наслідку, а минуле – теперішньому. Але в цьому випадку нове не є принципово новим, оскільки вже міститься в цьому старому в деякому прихованому, потенційному стані. Тому сам розвиток як процес появи нового набуває парадоксальний сенс, коли у Ч. Дарвіна новий вид виникає зі старого, і одночасно не з нього, коли хребетні з'являються з безхребетних, і водночас не з них, людина – з вищих мавп і не з них, а живе – з неживого і з живого одночасно.

До цього ж смислового ряду відноситься і *парадокс процесів самокерування*: оскільки процес розвитку предметів і явищ нашого світу характеризується спрямованістю до певного, а не будь-якого результату [16, с. 133], то мета розвитку предметів і явищ виявляється присутньою на його початку. Тоді на запитання, яким чином може детермінується процес розвитку тим чинником, якого ще немає як об'єктивної реальності, можна дати лише одну відповідь – ідеально [22, с. 113]. Тобто мета розвитку присутня в ньому як потенційний (віртуальний, ідеальний) чинник, тим більше, що потенційно-імовірнісний аспект світу, як вчить сучасна фізика, є його фундаментальною характеристикою, коли на квантовому рівні послідовність причинно-наслідкових зв'язків порушується. В результаті чого наслідок може передувати причині.

Як пише Д. Бом, квантова теорія вказує, що реальність виявляє собою неподільне ціле, де все взаємопов'язане на глибинному рівні за межами

звичайних кордонів часу і простору; це дозволяє говорити про існування деякого "імпліцитного" (прихованого) порядку, з якого народжується "експліцитний" (явний) порядок, – саме зі згортання і розгортання цих порядків народжується різноманітність явищ квантового мікро-, а отже і макросвіту, що дає підстави для теорії "голографічного Всесвіту" К. Прибрама та інших подібних теорій.

Подібним же чином принципово проблематичним є з'ясування детерміністського пріоритету в будь дуальної парі – частинці і хвилі, внутрішньому і зовнішньому, суб'єктивному і об'єктивному, бутті та свідомості, ідеальному і матеріальному та ін.

Парадокс розвитку та інші подібні парадокси (наприклад, парадокс морфогенезу в біології) призводить до кількох *рівноможливих* відповідей (які, по суті, виражають основні сучасні концепції часу):

1) Якщо нове як елемент буття виникає не зі старого, то можна припустити, що нове виникає з *Ніщо*, тобто з того, що не є буттям, з того, що трансцендентне буттю і знаходиться за його межами. У цьому випадку необхідний *Режисер* розвитку, Який забезпечує виникнення і розвиток світу з *Ніщо*, а сам розвиток при цьому вчиняється за заздальгідь визначеним сценарієм, який покладається в *Ніщо*, а точніше – в Творці, Котрий творить світ з цього *Ніщо*.

2) Або це нове міститься у старому в прихованому, потенційному стані, – але тоді воно не є принципово новим, а наслідок в причинно-наслідковому ланцюгу не є наслідком, бо міститься в причині; у такому разі майбутнє не є майбутнім в повному розумінні цього слова, бо, знову ж таки, майбутнє виявляється інтегрованим в минулому. Тоді розвитку немає, і весь ланцюг предметів, які нібито розвиваються, і вони самі існують одночасно, а ідея розвитку при цьому виникає з руху квантового *Спостерігача* по цьому ланцюгу від минулого до майбутнього. В цьому випадку все розмаїття буттєвих форм задане спочатку, а виникнення цих форм знову приводить нас до висновку про те, що буття було створене з *небуття* (*Ніщо*) деяким *Творцем*.

3) Або нове, разом зі старим, постійно творяться заново. І в цьому випадку необхідний *Творець*, трансцендентний буттю, тобто *Творець* (*Спостерігач*), що знаходиться за буттєвими межами.

4) Якщо припустити, що світ існує вічно, то це знімає проблему походження світу, однак кидає цей світ в хаос випадкових процесів ("Якщо вважати реальність існуючою вічно, то це суперечить аксіомам часового порядку і призводить свідомість людини в гносеологічний "глухий кут", замикаючи мислення людини рамками реальності, яка тут і розуміється як існуюча вічно" [6, с. 176-181]), принципово не можуть забезпечити вдосконалення буттєвих форм: як засвідчує елементарний аналіз, світ виник не випадково через випадковий збіг нескінченної кількості обставин, але був створений *Творчої Рукою*, оскільки ймовірність випадкового походження світу менша, ніж вірогідність того, що вихор, що носить мільярди років у

Всесвіті, може випадково з'єднати молекули речовини в такому порядку, щоб з них вийшов реактивний лайнер.

Наведені чотири варіанти вимагають залучення ідеї **креаціонізму як абсолютного принципу існування та походження буття**, в той час як **еволюціонізм постає у вигляді відносного принципу реалізації цього буття**. Тому креаціонізм і еволюціонізм відносяться один до одного як абсолютне до відносного, як загальне до часткового, як Брахман до Атману, як Абсолют до окремої монади.

У конкретно-науковому змісті **здоров'я людини як стан її інтегрованості у сферу Абсолюту** реалізується в особистісному контексті людського буття, яке пов'язане з **найбільшою цінністю людини – її свободою та самосвідомістю**.

Річ у тім, що ні здоров'я, ані його фундаментальний чинник – Абсолют – не мають сенсу, якщо вони не застосовні до людини як вільної сутності, що володіє самосвідомістю, які звільняють людину від участі біологічного робота.

Свобода людини, яка наділяє людину самосвідомістю, звільняє від участі біоробота та робить відповідальною за свої дії (гріхи), реалізується саме у царині Абсолюту, Який, створивши людину, наділив її свободою.

У психолого-педагогічних науках вільна людина, наділена самосвідомістю, є особистістю. Аналіз загального змісту релігії, філософії та науки як форм суспільної свідомості дозволяє говорити про три головні проблеми (механізми) актуалізації людської особистості (вільної самосвідомої сутності, "створеної за образом і подобою Бога"), пов'язані із **1) трансценденцією, 2) творчо-парадоксальним мисленням (дипластією) та 3) критичними (хаотичними) станами**, оскільки виявляється, що зазначені три проблеми постають трьома принциповими механізмами актуалізації особистості.

1) Трансценденція

Сутністю особистості, необхідною і достатньою умовою її кристалізації, за визначенням, виступає свобода людини від детермінізму – причинної зумовленості світу (Всесвіту, буття в цілому).

Людська особистість вільна як від світу, так і від самої людини, сформованої в цьому світі і яка постає його елементом. Психологічний механізм такої свободи передбачає наявність самосвідомості людини, що дозволяє її **рефлексувати** – тобто усвідомлювати себе, дивитися на себе з боку.

Принципово важливо відзначити, що така позиція стороннього спостерігача, що передбачає здатність особистості подивитися з боку на людину як істоту, детерміновану буттям, в яке людина інтегрована, – така позиція передбачає здатність дивитися з боку на все це цілісне буття, в якому його елементи пов'язані воєдино причинно-наслідковими зв'язками (такий відсторонений погляд постає, з позиції квантової фізики, принципом, який творить реальність – див. парадокс "Спостерігач").

Як бачимо, конститууючий особистість погляд з боку передбачає акт дистанціювання особистості від буття, тобто трансцендування, вихід за його межі.

Цей акт трансценденції кристалізує особистість на основі зазначеної **трансцендентної позиції** – позиції, що дозволяє особистості піднятися над буттям, Всесвітом, тобто бути поза меж усілякої реальності.

Зазначений же процес, у свою чергу, означає ототожнення особистості з якимось *X* – таємною і парадоксальною позамежною і вільною від світу сутністю, яку здавна називають **Богом** (Абсолютом, Творцем).

Отже, головна умова кристалізації особистості як вільної від світу сутності, полягає в *трансценденції* – виході за межі світу, що, в свою чергу, передбачає ототожнення особистості з Абсолютом – вільною від світу Сутністю, коли, висловлюючись мовою орієнтальної філософської доктрини, Атман (індивідуальна душа) є тотожним Брахманові – верховній душі Всесвіту.

В Християнстві така трансформація людини реалізується в *Апокаліпсисі*, де Ісус Христос звертається до Ангелів семи церков. Тут представлена коротка характеристика цих церков, а також в рамках кожної церкви дається формула "перемагаючої" людини, яка, таким чином, немов би еволюціонує, переходять від однієї церкви до іншої, поки в лоні сьомої *Лаодикійської* церкви не досягає статусу Сина Божого: "*Перемагаючому дам сісти зі Мною на престолі Моєму, як і Я переміг і сів з Отцем Моїм на престолі Його*".

Відтак, людина, що реалізувалася в статусі жителя нового Єрусалиму, дістає можливість стати Сином Божим: як говорили батьки Церкви, "Бог зробився людиною, щоб людина змогла стати богом".

Суттєво, що на цьому рівні відбувається творіння Боже: "Але, як ти теплий, а не гарячий і не холодний, то вивергну тебе з вуст Моїх", – говорить Господь. Саме з нейтральної стихії – *Ніщо* (стан недиференційованої теплохолодності: "Бо ти говориш: "я багатий, розбагатів і ні в чому не маю потреби"; а не знаєш, що ти нещасний, і жалюгідний, і убогий, і сліпий, і голий") – Бог творить світи, "вивергаючи" їх зі Своїх вуст: "на початку було Слово".

Відтак, процес подолання особистістю буття, вихід за його межі передбачає здатність особистості дивитися на буття як на певну єдину абстрактну реальність, як на **ЦІЛІСНІСТЬ**.

Ця здатність сприймати (усвідомлювати і розуміти) буття, Всесвіт як цілісність передбачає розуміння даної цілісності як єдності всіх її аспектів і елементів, їх загального взаємозв'язку – зв'язку всього з усім, на підставі чого і створюється Всесвіт як *Ціле, Тотальне, Єдине*.

2) Творчо-парадоксальне мислення (дипластія)

Даний висновок, у свою чергу, виявляє низку науково-теоретичних і ціннісно-поведінкових наслідків, один з яких полягає в необхідності особистості володіти **парадоксально-діалектичним мисленням**, що дозволяє усвідомлювати як принцип єдності світу, загального зв'язку явищ, так і принцип справедливості і правди ("свободи, рівності, братерства").

Саме парадоксально-діалектичне, "нейтральне" мислення дає людині можливість побачити єдність світу в контексті інтеграції безлічі як подібних один одному, так і полярних, що виключають один одного, елементів, поєднати воєдино які можна тільки за допомогою **нейтрально-парадоксальної гносеологічної позиції**, яка реалізує *дипластію* – властивого тільки людській свідомості психологічного феномена ототожнення двох елементів, які одночасно виключають один одного,

Прикладом дипластії може слугувати така фігура мови, як оксиморон – "живий мрець", "сильна слабкість" і ін. У психології диспластія реалізується у вигляді категорій **бісоціації** (або бісоціативності, яка, на відміну від асоціативності, є здатністю людини до створення абсолютно нових, нетривіальних зв'язків – це поєднання того, що ніколи ще не було поєднане через інтеграцію декількох елементів і формування з них нової цілісності), парадоксальному (багатозначному, сутінковому) мисленні, енантіосемії (подвійність, парадоксальність смислів), "операціональній інтеграції", парадоксальному світорозумінні. Цікаво, що парадоксальність як нейтральний феномен виступає сутністю творчих і геніальних людей, що відрізняються амбівалентністю їх психічної організації.

Нейтрально-парадоксальна позиція, яка дозволяє поєднувати протилежності, виявляє механізм функціонування **фізичного вакууму** – *Ніщо* (як єдності протилежностей, що реалізується в існуванні віртуальних часток), з якого Бог створює світи.

Відтак, людина, яка володіє творчо-парадоксальним мисленням, світосприйняттям та освоєнням дійсності, спроможна поєднувати протилежності та створювати фізичний вакуум (що відповідає несилевій природі мислення як "енергетично безкоштовного феномену" [20]), через розщеплення якого на *Дещо* і *Антидещо* створюється світ.

Причиною процесу такого розщеплення постає Абсолют як трансцендентна світові Сутність, Яка спочатку створює *Ніщо*, щоб потім, розщепивши це *Ніщо*, створити світ.

Створення *Ніщо* Абсолютом (Богом-Отцем) реалізується як процес поєднання Ним Своїх протилежностей – іпостасей: Бога-Сина та Бога-Духа. Дійсно, Бог-Син постає як конкретна Сутність, що реалізується у часі і просторі. Бог-Дух, навпаки, є Сутністю, яка не має конкретної просторово-часової локалізації, Він є всюдисущим, хоча й одночасно може досягати конкретного втілення. Саме тому в людській свідомості ця іпостась Абсолюту отримала назву Духу.

Саме через акт **поєднання** контрарних сутностей – Бога-Сина та Бога-Духа – Абсолют створює *Ніщо* (фізичний вакуум) як єдність протилежностей, яке через подальше розщеплення на протилежності (*Дещо* і *Антидещо*) ініціює світ.

Людина як "образ Божий", що здатна поєднувати протилежності, також досягає божого статусу через створення *Ніщо*.

Відтак, творіння людини Богом можна розуміти як творіння з *Ніщо*, коли сама ця людина врешті-решт досягає статусу творця – сама починає

продукувати *Ніщо* (на сході *Ніщо* – це порожнеча, *шунья*). Цей процес набуває такого поетичного виразу:

*Пустое все, но Мы от века
Из шуньи лепим человека,
Забавно Нам потом увидеть,
Как с человека шунья выйдет.*

Отже, нейтрально-парадоксальне мислення людини, що сполучає несумісні логічні позиції, продукує нейтральний стан єдності протилежностей, який активізує свободу людини від детермінізму світу, тобто реалізує функцію самосвідомості, що кристалізує особистість, яка усвідомлює себе та здатна реалізовувати думки і дії, не детерміновані зовнішнім середовищем.

Відповідно до викладено вище, людина може бути особистістю, коли відкриває в собі вічну божественну творчу природу. Досягнення цього – об'єктивний процес сходження до Абсолюту – найбільш абстрактної категорії, яку виробило людство. При цьому ототожнення людини з Абсолютом (що забезпечує свободу волі та особистісну самоідентифікацію) може реалізовуватися й на матеріалістичному ґрунті. Гегель наголошував: якщо ми щось визначаємо як межу, то ми вже виходимо за дану межу. Таким чином, якщо людина підіймається до усвідомлення буттєвої межі через розуміння буття як єдності, то тим самим вона вже трансцендує буттєву межу та встановлює певні відносини з "**чинником X**", який рефлексується як трансцендентна буттю сутність – Абсолют.

Таким чином, людина, що здатна поєднувати протилежності та створювати *Ніщо* ("матеріал", з якого творяться світи), досягає свободи, постає особистістю, реалізує "образ Божий", осягаючи **Істину**.

Наука розуміє "істину як єдність протилежностей" (С.Б.Церетелі), а релігія – як Бога, що реалізує єдність протилежностей як умови свободи: "і пізнаєте істину, і істина зробить вас вільними" (*Іван.*, 8, 32).

Саме у парадоксальній сфері єдності протилежностей (сфері фізичного вакууму, *Ніщо*) виявляється свобода від причинно-наслідкових зв'язків світу, що виявляє людську особистість як вільну божественну сутність.

Як бачимо, другий спосіб людини бути вільною (особистістю) також реалізує процес ідентифікацію людини з Абсолютом.

3) Критичні (хаотичні) стани

Третій спосіб для людини бути вільною, та, відповідно, бути особистістю, полягає в здатності людини реалізовувати критично-хаотичні стани, відкриті синергетикою, яка трактує ці стани як біфуркаційні. Саме критичні стани постають тим засобом, який виявляє хаотичні зони свободи (від детермінізму світу), в яких людина може бути вільною самосвідомою сутністю.

Суттєво, що критичні стани виявляються у процесі переходу систем з одного буттєвого стану в інший [1], коли наявна зміна процесів руйнування та системоутворення (деієрархізації та ієрархізації):

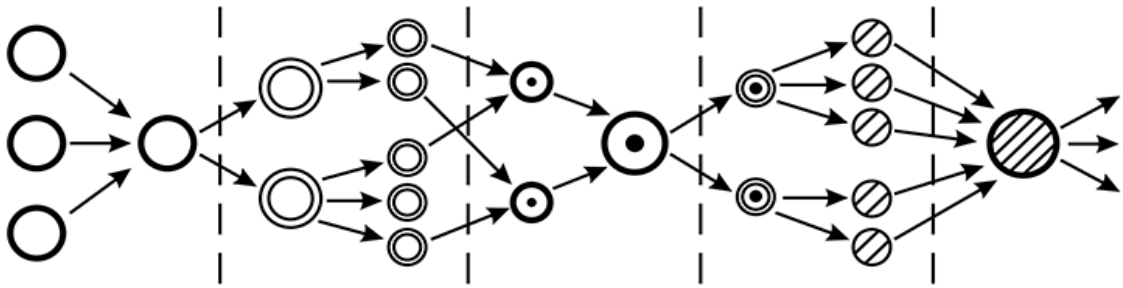

Рис. 1. Чергування процесів ієрархізації та деієрархізації

Цей критично-неврівноважений перехідний хаотичний вкрай динамічний стан, який не має конкретних просторово-часових меж, можна зіставити з *Духом*, який як Божий аспект, що животворить (тобто реалізує системотворення на основі хаосу), постає *Богом-Духом*, а як аспект сатани – "злим духом", що руйнує системи, створюючи хаос.

Таке розуміння вирішує найбільш складну теологічну проблему щодо парадоксальної координації сил "світу та темряви", яка у *Першій книзі царств* виявляється у "злому духу від Бога", який находив на Саула (1 Цар. 16:14-16).

Відтак, на основі хаотичних (нейтральних) станів, які є неуврівноваженими, людина звільняється від детермінізму світу, досягає свободи та кристалізує самосвідомість.

Причому, якщо при цьому людина здатна реалізовувати два попередні стани (трансцендентність та творчо-парадоксальне мислення), то це приводить до системоутворення – переведення стану хаосу у стан упорядкованості. На цій основі виявляється дія "світливих сил", Бога-Духа.

Якщо ж людина постійно прагне утворювати хаос (руйнує системи – як живі так і неживі, що проявляється в актах вампіризму та вандалізму), досягаючи при цьому стану свободи і самосвідомості, то такий поведінковий сценарій відповідає природі "сил тьми", дії злого духа (деякі фізики говорять про "негативні хвильові матриці", які реалізують "сили зла"). Цей висновок пояснює наявність самосвідомих (розумних) сутностей, які є прихильниками "сил тьми" – тієї третини янголів, створених Богом, які від Нього відпали.

Зазначимо, що критично-неврівноважені граничні перехідні хаотичні стани постають фундаментальним аспектом буття, природа якого виявляється у процесі розвитку, зміни всього і вся, у тому числі й феноменів хвороби та здоров'я. Розглянемо цю тезу більш докладно.

Аналіз наукових джерел дозволяє дійти висновку, що критичні стани виступають загальним полем аналізу всіх без виключення явищ нашої дійсності. Можна говорити про аналіз критичних явищ у площині біологічних ритмів людини, у теорії катастроф, у термоактивному аналізі та синергетиці руйнувань, у динаміці етногенезу, у синергетиці та її антропному аспекті, фізиці твердого тіла, біології, психології, філософії, мовознавстві та ін.

Як засвідчує аналіз наукових джерел, наріжною особливістю критичних

станів є їх гранична природа. У філософії границя, межа як парадоксальна сутність відбивається в понятті "еволюційної середини", або "перехідної сходинки" від однієї якості до іншої, у сфері якої старої якості вже немає, а нового – ще немає. Її Аристотель, Гегель і інші філософи називали "середнім терміном" по відношенню до понять, які фіксують початковий і завершальний якісний стан об'єкту, розвиток якого аналізується. У філософській літературі відношення таких "напівпротилежностей" називають *контрмедіальним*, на відміну від контрарного відношення, що відображає "повну" полярну симетричну протилежність предметів і явищ (наприклад, рух і спокій, тьма і світло, суб'єкт і об'єкт), і на відміну від контрадикторного відношення (темне – нетемне, тобто, не несвітле; суб'єкт і не-суб'єкт). Спробу аналізу цього контрмедіального, рівноважного, міжякісного ступеня процесу розвитку ми знаходимо в гегелівській діалектиці. Гегель розглядав стан індиференції, рівноваги протилежностей як ключову умову, "пусковий" момент переходу буття в сутність. Цей стан Гегель визначає як "форма безформного", а сучасні філософи – як екзистенцію, або "між-буттям" (inter-esse).

Відтак, межа має діалектичний суперечливий характер, оскільки тут буття кінцевого об'єкта як би зіштовхується з його небуттям. Отже, через її існування небуття кінцевого виявляється невід'ємною умовою його буття. Тобто тут буття та небуття "стикаються", через що ми маємо "парадокси межі", які "полягають в тому, що "поблизу" межі має місце своєрідне "спотворення" кінцевого об'єкта. Визначеність об'єкта на межі його буття як би "вироджується", нівелюється, через що виникають труднощі в опису "граничних ситуацій".

Парадоксальність межі як застановчого принципу, що конститує цілісність і безперервність розвитку і руху як такого (внаслідок того, що межа виражає певну *нульову, нейтральну, парадоксальну реальність на континуумі зміни станів предмету, що розвивається, де старого стану вже немає, а нового ще немає, а тому теоретичним чином сполучає минуле з майбутнім*), підтверджується зазначеним вище парадоксом розвитку.

"Нульова", нейтральна суть межі як критичного стану і принципу, що конститує розвиток, виявляється всюди. Так, у конденсаторі найбільший заряд переноситься в моменти, коли коло вмикають і вимикають, а людина краще всього запам'ятовує початок і кінець з всього масиву інформації, яка подається. Відтак, пам'ять функціонує на межі розподілу процесів. Взагалі, життя людини, існування як динамічне явище актуалізується саме в моменти переходу одного стану речей в інший.

Аналіз наукової літератури дозволяє дійти висновку, що людський організм у процесі життєдіяльності, змінюючи один режим функціонування на інший у межах того чи іншого органу або системи, а також у межах всього організму, змінюючись хвилеподібним чином, необхідно проходить нейтральну біфуркаційну точку, "нульовий стан всезагального знаменника", однаково близького за своєю функціональною особливістю (суть якої –

нейтральність і біфуркаційність) всім системам та елементам організму, і тому виступаючого у якості універсального "координатора", "управителя" (виявляючи феномен синергійної цілісності), у вигляді керуючого чинника людського організму, оскільки надає йому властивості життєздатності, цілісності та стійкості, актуалізуючи якість, що робить організм живою сутністю, здібною реагувати на оточуюче середовище цілісно-інтегральним чином.

Ця точка (нуль функції) "рівновіддалена" по відношенню до всіх "ділянок" хвилі, оскільки по відношенню до нуля всі числові вирази є однаково невизначеними. Нуль як наукова метафора та виразник критичного стану при цьому виражає критичну фазу розвитку, в якій здійснюються всі види перетворень, трансформацій, переходів одного в інше.

Категорія межі як нейтрально-біфуркаційної сутності може по-різному інтерпретуватися як у вигляді певного допричинного сингулярного стану матерії, з якого народився світ, так і у вигляді математичного нуля.

У формальній і діалектичній логіці – мові сучасної науки – критичні стани як межові явища фіксуються у вигляді логічних і семантичних парадоксів (що реалізуються в математиці у вигляді "парадоксів теорії множин"), які виявляють обмеженість логічного мислення, його неможливість відобразити і повністю формалізувати критичні явища, фазові переходи, для яких характерним є принципова логічна багатозначність і невизначеність, перед якою виявляється "безсилим" логічний закон виключного третього.

Критичні явища відбиті й в так званих онтологічних парадоксах, що фіксують суперечності, які реально існують в світі, наприклад, суперечності, що розкриваються в корпускулярно-хвильовому дуалізмі, парадоксі "дефекту маси" і ін.

У психіці критичні стани мають місце в так званих змінених станах свідомості, у фазових явищах психіки, динаміка яких схожа з динамікою фазових станів, що виявляються у фізичних об'єктах, що розвиваються.

У літературному процесі критичні стани виявляються в рекурсійних процесах актуалізації літературних явищ, в педагогіці – в "методі вибуху", розробленому А.С. Макаренком, який виявив явище "вибухового" перепрофілювання психічних станів своїх вихованців у момент специфічної педагогічної дії.

Загалом, можна говорити про парадоксальний ефект межі, який реалізується у багатьох природних та соціальних феноменах, коли, наприклад, граничні зони (лісова галявина, берег моря, межа зораного поля і взагалі будь-яка особливість на одноманітній місцевості) приваблюють живих істот, коли життя найбільш повно реалізується на границі трьох середовищ – океану, суші та атмосфери.

На рівні генетичних досліджень констатується, що ефект межі реалізується у феномені, відповідно до якого "людські гени відтворюють себе не в деякій аморфній масі населення країни, регіону, континенту чи світу в цілому, а саме в етнічних межах. Протягом віків це призводить до

формування генетичної своєрідності етносів і відмінностей між їх генофондами". Як показав Л.М.Гумільов у книзі "Ентогенез та біосфера Землі", вісі пасіонарних поштовхів, подібно "життєвому пориву" А. Бергсона, дають імпульс розвитку тих чи інших глобальних соціальних процесів. Ці вісі пасіонарних поштовхів проходять через стики ландшафтів і, як наслідок, через угруповання людей.

Цікаво, що організація хімічних молекул полягає в тому, що в ній зникає будь-яка відокремленість частин. Ціле тут не просто сукупність частин, а, скоріше, сукупність відношень між частинами. Всі зв'язки між молекулами стають спільними, і всі частини поєднуються єдиним спільним зв'язком, яка в багатьох відношеннях виявляє властивості окремих частин.

Про роль межі ми можемо дізнатися і з факту існування так званих "третинних зон мозку" А.Р. Лурії (зон асоціативного перекриття), де вторинні зони, що реалізують специфічні функції, перетинаються і де втрачається модальна специфічність. Саме третинні зони забезпечують відчуття вищого порядку. Феномен межі ми знаходимо і в наступному факті: "максимум клітин, що діляться, випадає на передсвітанковий час, коли ніч змінялася світловим періодом".

Чаклуни старовини, як відзначав К. Кастанеда, називали час заходу і сходу сонця "щілиною між двома світами". Психологам відомо, що в стані переходу між сном і неспанням наявна парадоксальна фаза психіки, керування якої є певною метою багатьох духовних практик. У психології перехідні фази в процесі зростання організмів називаються критичними, біфуркаційними; вони відіграють вирішальну роль у виборі напряму органогенезу й у формуванні психічних функцій.

Аналіз сучасних наукових джерел дозволяє говорити про особливий стан свідомості, де свідоме та підсвідоме інтегруються, коли людина отримує можливість програмувати свої тіло, а також вирішувати творчі завдання.

У концепціях вирішення проблеми, прийняття рішення межа як критичний стан може розумітися як "логічний вакуум" – невід'ємний атрибут будь-якого пізнання, яке, розвиваючись стрибкоподібним чином, час від часу виявляє "логічний вакуум", що заповнюється логічною думкою після процесу осяяння. У екзистенціалізмі "граничній ситуації" між життям та смертю (що співвідноситься з такими культурологічними феноменами, як ініціація, посвячення, хрещення тощо) надається вирішальне значення в процесі прозріння людиною своєї глибинної суті.

На мові теорії катастроф критичний стан системи виявляється у момент розпаду, руйнування системи, яка як гомеостатична суть, згідно закону Ле Шательє, здатна достатньо довго зберігати стійкий ("некритичний") стан за рахунок внутрішніх гомеостатичних ресурсів, поки останні не будуть вичерпані, – і тоді починається розпад системи, її вхід в критичну фазу свого розвитку, який набуває лавиноподібного характеру, а приводом для такого процесу може послужити самий незначний чинник.

На мові синергетики, розпад системи, її руйнування супроводжується її входом в динамічний (критичний) стан хаосу (точки біфуркації, стан

деієрархізації), де минулої системи вже немає, а майбутньою – ще немає. Саме у цьому критичному динамічному стані "детермінованого хаосу", де руйнується грань між актуальним і потенційним, частиною і цілим, простим і складним, система у її перехідному стані (тобто певна "мета система") "добирає" шлях (атрактор) своєї подальшої еволюції і кристалізується як "нова" система. Процес і механізм цієї кристалізації надзвичайно важко інтерпретувати на теоретичному рівні, оскільки тут має місце поява нової системи з новими системними (емерджентними) властивостями, що з'явилися нібито нізвідки.

Аналіз наукових джерел дозволяє дійти висновку, що в критичному стані динамічного хаосу система постає єдиним цілим (що фіксується принципом несилової кореляції квантових систем, а також *парадоксом Ейнштейна-Подольського-Розена*), всі частини якого виявляють перебування в "полі" несилової синхронічної кореляції (який знаходить відображення у *принципі синхронності К. Юнга і В. Паулі*, який реєструє феномен єдності людини і світу, їхнє екзистенційне взаємопроникнення, коли події фізичної і психічної реальності отримують "рівнобіжне значення" і причинно взаємно координуються), а сама система в цьому критичному стані має тенденцію віддавати перевагу реагуванню на *надслабкі дії* (сигнали) зовнішнього середовища.

У синергетиці визнається, що саме хаос (критичний стан) виступає "клеєм", який зв'язує частини в єдине ціле. Відтак, загальне "координаційне поле" хаосу як сутності принципово множинної має забезпечуватися таким теоретичним об'єктом, як "нейтральний елемент" – всезагальний координаційний початок.

З іншого боку, можна стверджувати, що цей нейтральний елемент присутній в хаосі як щось потенційно-можливе, віртуальне, імплікативне, як чинник цілісності, відкритий квантовою фізикою, яка стверджує, що світ на його фундаментальному квантовому рівні виявляється дещо єдиним, де просте та складне, зовнішнє та внутрішнє, єдине та множинне не диференціюються, а між квантовими системами встановлюються миттєва несилова координація. Відтак, з погляду синергетики можна все розмаїття різних структур звести до єдиного початку, до середовища, в якому в не проявленій, віртуальній формі вже містяться всі можливі для даного середовища структури.

Можна припустити, що наш світ перманентно перебуває в критичному стані (серії критичних станів), а його некритичні стаціонарні стани виявляються (моделюються) лише на теоретичному рівні. Відтак, оскільки наш світ "занурений" в критичні стани, де відбувається його зміни як на мікро-, так і макрорівні, то вивчення і моделювання критичних станів може вважатися головним завданням сучасного наукового дослідження, спрямованого на виявлення закономірностей актуалізації критичних станів, присутніх в будь-якому русі, розвитку як його основоположному атрибуті.

Зазначене вище дозволяє дійти висновку, що завдання сучасної науки і синергетики як її авангарду – навчитися керувати цими критичними станами,

тобто моделювати їх і управляти ними у тому числі й за допомогою генерації специфічних даним критичним станам надслабких сигналів. Людина, її свідомість як керуючий чинник, в даному випадку перетворюється на співтворця світу, який спрямовує його розвиток в певне русло, що знаходить віддзеркалення в таких загальнонаукових та філософських категоріях, як "ноосфера", "антропний принцип Всесвіту", "Спостерігач" з однойменного парадоксу квантової фізики, згідно якому людина як спостерігач може однією своєю присутністю ініціювати ("створювати") Всесвіт.

У цілому можна сказати, що будь-яка зміна супроводжується фіксуванням певних точок на континуумі зміни того чи іншого явища, у яких система, що змінюється, перетинає парадоксальний стан "тотожності" попередньої та наступної фаз на континуумі зміни. Цей стан тотожності є своєрідним "нульовим" станом (що відповідає природі надслабкого сигналу), який може бути порушений завдяки незначній флуктуаційній дії. Саме тому у системі езотеризму існує положення, що слабкі дії "піднімають сили", а сильні – руйнують. Тут можна привести вислів св. Павла про те, що Сила Божа "здійснюється в немочі" (2 Кор. 12, 9).

У рефлексології спостерігається певна закономірність щодо точкового масажу: "сильне натискування спричиняє седативний ефект, середнє – нейтральний, слабке – тонізуючий". Цей факт узгоджується з даними експериментальної психології, що фіксує "перевагу слабого стимулу над сильним в умовах низької здібності до реагування". До цього ж змістового ряду відноситься інформація про те, що ще у 1931 році було висловлено положення про те, що чим вищий стан збудження симпатичного чи парасимпатичного відділів нервової системи, тим (за інших рівних умов) слабкіше вони реагують на тонізуюче подразнення і тим сильніше – на седативне. Тим паче, що відомий принцип домінанти О.О. Ухтомського говорить: будь-яка діяльність організму характеризується певною сталістю, коли на слабкий "побічний" стимул організм відповідає компенсаторною реакцією, яка посилює основну діяльність. Відзначається лікувальна ефективність слабких інформаційних сигналів, коли терапевтична та знеболювальна ефективність різко підвищується за умов зменшення енергії інформаційного сигналу.

Це дає підставу говорити, що ***енергообмін з навколишнім середовищем здійснюється головним чином на низьких енергетичних рівнях***. Наведемо і таку думку: "Оскільки кожен організм прагне до рівноваги, сильні почуття, як позитивні, так і негативні, є результатом процесів, що порушують рівновагу організму, і лише слабкі почуття, що близькі до рівноваги, відповідають постійній рівновазі енергії в організмі". Тут можна говорити й про принцип Паулі, принцип мінімального запасу енергії у хімічних елементах.

Треба сказати, що існують дві протилежні терапевтичні ідеології – *алопатія* (лікування противним) і *гомеопатія* (лікування подібним). Гомеопатична дія (на відміну від алопатичної) потребує надмалих доз ліків, при цьому вважається, що ця дія спричиняє цілісний вплив на організм,

особливо на його глибинні процеси, що виявляє її континуально-хвильовий ефект. Таким чином, для того, щоб “достукатися” до рівня функціональної цілісності організму слід використовувати надслабкі подразники, а це вказує на наявність деякого мінімального енергетичного рівня функціонування організму, що забезпечує його цілісність. Явище іррадіації та концентрації нервових процесів також вписується у вищенаведену схему, бо як правило іррадіація (розповсюдження) нервових процесів проявляється при слабкій інтенсивності збудження та гальмування, тобто на стадії незміцнених часових зв'язків. При достатній силі нервових процесів вони концентруються.

Виходить, що розповсюдження нервових процесів, їх “континуалізація” (розвиток симетричного стану) спостерігається у стані слабкої напруги нервових “потенціалів”, тобто у стані їх рівноваги, “нуля”, який, таким чином, виступає у якості “тла єдності” систем, зв'язку їх елементів воєдино за рахунок ефекту континуальності, і одночасно слугує точкою їх перетворень, оскільки у ній системи чутливі до найменших флуктуаційних впливів та здатні змінюватися, трансформуючись у напрямку розвитку нових режимів складності та стійкості. Як ілюстрацію можна наведемо приклад гомеопатичних ліків, які характеризуються тим, що надмалі дози їх ліків мають ефект потенціювання (динамізації), коли при великих розчиненнях цих ліків їх дія посилюється, при цьому спостерігається дія на цілісний організм, тобто цілісність організму виявляється як “мінімальна” сутність.

З кристалографії відомо, що цілісність предметів, що мають кристалічну структуру, “підтримується” на мінімальному енергетичному рівні, тобто на рівні “мінімальної енергетичної достатності”. Недарма Дж. Екклс шукав “перехід” між душею та тілом у мікроскопічних синапсах найдрібніших інтернейронів. Всесвіт у цілому повинен “підтримуватись” енергією, яка наближається до нуля, що доводить квантова фізика, яка вчить, що світ на його фундаментальному квантовому рівні (на рівні мінімальної “порції” енергії) є єдиним та неподільним. Ф. Є. Шипунов говорить про “хвильову функцію”, що лежить в основі цілісного світу.

Дійсно, в структурі будь-якого руху, що здійснюється у вигляді пульсації, вібрації, хвилі, є нульові фази (критичні точки, точки біфуркації, нулі функції синусоїди), які виступають “загальним буттєвим знаменником” для всіх без виключення процесів, пов'язуючи їх воєдино, що формує Універсум, де, як вчить езотерична містика та сучасна квантова фізика, все інтегровано, коли, як пише І. З. Цехмістро, Всесвіт являє собою нерозривне ціле, частини котрого переплітаються і зливаються одна з одною, і жодна з них не є більш фундаментальною, ніж інші, таким чином, що властивості однієї частини визначаються властивостями решти інших. Саме дякуючи нульовим фазам, які притаманні будь-якому процесові, всі утворення Всесвіту “стикаються” одне з одним, виявляючи “несилкову координацію”, що відкрита квантовою фізикою, і не лише нею. Ці нульові стани виступають у вигляді “зберігачів рїти” (що є богами у межах ведичного канону) – фундаментального ритму Всесвіту, який, на наш погляд, співвідноситься з

гіпотетичною фізичною взаємодією – “великим об’єднанням”.

Думку про нульові фази синусоїди можна проілюструвати міркуваннями А. А. Деева про відкритий вченими закон осциляції Сонця, котрий має гармонічний, тобто синусоїдальний характер. При цьому у момент проходження синусоїди через нуль протягом 10–15 хвилин спостерігаються так звані “інформаційні вікна”, де мають місце “інтуїтивні осяяння людини”.

У людському організмі ця нульова фаза виступає у вигляді базового стану. Саме завдяки своїй універсальній, абсолютній співвіднесеності та “спорідненості” зі всіма організованими структурами та функціями (в нулі немає різниці між структурою та її функцією, між потенційним та дійсним, причиною та наслідком) цей стан виконує роль “функціонального органу”, який хоч і не має фізичного втілення (у системі китайської акупунктури такими функціональними органами є перикард і потрійний опалювач), але здійснює регуляцію всіх його систем, підтримує гомеостаз, надає організму властивості цілісності і функціонально-морфологічної єдності.

Головним змістом поняття умовного рефлексу І. П. Павлова є відображення взаємопереходу протилежних нервових процесів (збудження та гальмування), встановлення між ними опосередкуючих ланок і тим самим розв’язування між ними функціональних протиріччя. При цьому в функціональному центрі опосередкуючих ланок повинен “знаходитись” нуль як стан відсутності будь-якої нервової модальності.

Категорія границі як нейтральної (цілісності) сутності може по-різному інтерпретуватися як у вигляді певного “допрічинного” сингулярного стану матерії, що породив світ, так і у вигляді математичного нуля.

Загалом, на відміну від циклічних процесів, **критичні явища непередбачувані**. Так, в 1961 році Едвард Лоренц, один з видатних науковців-метрологів, використав комп’ютер у своїх розвідках погоди, дійшов висновку, що навіть мінімальна зміна початкових умов в будь-якому неперіодичному (нелінійному) процесі приводить до непередбачуваного результату, що дозволило цьому досліднику сформулювати “ефект метелика”: рух крила метелика в Перу через серію непередбачуваних і взаємопов’язаних подій може посилити рух повітря, що як наслідок може призвести до урагану в Техасі.

Про дієвість мінімальних причин писав як А. Пуанкаре, так і С. Я. Маршак:

*Не было гвоздя – подкова пропала,
Не было подковы – лошадь захромала,
Лошадь захромала – командир убит,
Конника разбита – армия бежит,
Враг вступает в город, пленных не щадя,
Потому что в кузнице не было гвоздя.*

Загалом, на небосхилі сучасної науки, філософії, релігії нульова нейтрально-хаотична реальність, яка одночасно відповідає й реальності фізичного вакууму (*Ніщо*), чи ефіру древніх мислителів, починає сяяти зіркою першої величини як принципово новий суб’єкт пізнання, пошуки

якого ведуться в рамках феноменологічної, екзистенціальної філософії, в езотеричної психології Г.І. Гурджієва, П.Д. Успенського, в аналітичній психології К. Юнга, в психосинтезі А. Меннегетті, в особистісно-центрованій дзен-психології А. Уотса, трансперсональній психології Ст. Грофа і К. Уілбера, онтопсихології М. Меннегетті, в роботах Тейяра де Шардена, В. І. Вернадського, В. В. Налімова, І.З. Цехмістро та ін.

Висновки з дослідження та перспективи подальших пошуків у зазначеному напрямку.

Висновками дослідження постають наші міркування щодо психосоматичних станів наркозалежних людей. Фундаментальною причиною виникнення та розвитку цих станів є потреба адиктивних людей у досягненні стану свідомості, свободи через активізацію перехідних фазових хаотичних станів психіки, які створюються у момент зміни психофізіологічної модальності організму. Тобто хаотичні стани психіки виявляються у процесі переходу від будь-якого стану організму до протилежного. При цьому чим більш протилежні ці стани (зокрема, завдяки дії психоактивних речовин), тим більш напруженим буде процес їх взаємного переходу, тим більш критичний фазовий стан буде генеруватися – тим більшої "напруги" буде набувати стан хаосу, який при цьому буде створювати умови для реалізації вищої мети людини – досягнення стану свободи та самосвідомості.

Зазначений критичний стан (аспект) може досягати повноти через його поєднання з двома іншими аспектами – *трансценденцією і творчо-парадоксальним мисленням (дипластією)*. У протилежному разі критичний стан призводить до актуалізації дії "сил тьми" через наркоманію, агресію, руйнування людиною себе на навколишнього середовища.

Відтак, *перспективами нашого дослідження* є такі науково-теологічні розвідки, які мають адаптувати обґрунтовану нами нову парадигму наркозалежності (у контексті наукової теодицеї, здійсненої на основі синтезу науки та релігії як форм суспільної свідомості) у площині традиційних медико-біологічних та духовно-практичних (християнських) терапевтичних практик.

Література:

1. Бранский В. П. Социальная синергетика и акмеология / В. П. Бранский, С. Д. Пожарский. – СПб.: Политехника, 2001. – 159 с.
2. Ваисов С. Б. Наркотическая и алкогольная зависимость. Практическое руководство по реабилитации детей и подростков / Санжар Ваисов. – СПб. : Наука и техника, 2008. – 272 с.
3. Дубров А. П. Симметрия биоритмов и реактивности. / Дубров А. П. – М.: Медицина, 1987. – 176 с.
4. Дуткевич Т. В. Практична психологія: Вступ до спеціальності: Навч. посіб. / Т. В. Дуткевич, О. В. Савицька, 2-ге вид. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – С. 97–102.
5. Змановская Е. В. Девиантное поведение личности и группы : [учебное пособие] / Е. В. Змановская, В. Ю. Рыбников. – СПб. : Питер, 2010. – 352 с. 3.

6. Кармин А. С. Познание бесконечного / А. С. Кармин. – М.: Мысль, 1981. – 229 с.
7. Малкина-Пых И. Г. Виктимология. Психология поведения жертвы / Ирина Малкина-Пых. – М.: Эксмо, 2010. – 864 с.
8. Мартинюк В. Жодних вибачень. Посібник для викладача. Освітні ресурси. – Львів: «Нова Надія», 2004. – 256 с.
9. Менделевич В. Д. Психология девиантного поведения: [учебное пособие] / Владимир Менделевич. – СПб.: Речь, 2008. – 455 с.
10. Мосьпан М.О. Профілактика адиктивної поведінки та формування здорового способу життя в підлітків та молоді засобами фізичної культури та спорту / М. О.Мосьпан // Молода спортивна наука України. – 2008. – т. 4. – С. 145–148.
11. Песоцька О. П. Адикція / Ольга Песоцька // Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / [за заг. ред. проф. І. Д. Звереві]. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. – 536 с.
12. Посудін Ю. І. Куріння: історичні, наукові, медичні та соціальні аспекти / Ю. І. Посудін // Довкілля та здоров'я: Науковий журнал. – № 4 (55). – 2010 – С. 28–32.
13. Селье Г. Стресс без дистресса / Селье Г. – Рига, 1992. – 109 с.
14. Симонов П.В. Мотивированный мозг / П.В. Симонов. – М.: Наука, 1987. – 270 с.
15. Тхостов А.Ш. Болезнь как семиотическая система / А.Ш.Тхостов // Вестник Московского университета. Сер. 14. Психология. – 1993. – № 1. – С. 3–16.
16. Украинцев Б.С. Самоуправляемые системы и причинность / Б.С. Украинцев. – М.: Мысль, 1972. – 383 с.
17. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
18. Харрис Р. «Ты моя жизнь». Зависимости: помощь поработанному идолопоклоннику. / Р. Харрис. – К.: Сокровищница царя. «Обучение лидеров библейскому душепопечению», 2009. – 88 с.
19. Цвейг С. Врачевание и психика. Ф.Месмер, М.Беккер-Эдди, З.Фрейд / С Цвейг. – СПб.: ТсОО "Гамма", 1992. – 240 с.
20. Цехмистро И.З. Холистическая философия науки: Учебное пособие / И.З. Цехмистро. – Сумы: Изд. "Университетская книга", 2002. – 364 с.
21. Шнейдер Л. Б. Девиантное поведение детей и подростков: [научно-популярное издание] / Лидия Шнейдер. – М.: Академический Проект, Гаудеамус, 2007. – 366 с.
22. Югай Г. А. Философские проблемы теоретической биологии / Г. А. Югай.– М.: Мысль, 1976. – 247 с.
23. Cousins N. Anatomy of Illness: As Perceived by the Patient / N. Cousins. – N. Y.: W. W. Norton and Company, 1979. – 295 p.;
24. Diamond J.M. Behavioral Kinesiology. How to Activate Your Thymus and Increase Your Life Energy (Hardcover) / J.M. Diamond. – N. Y.: Harper and Row, 1979. – 234 p.;

25. Dunbar H.F. Psychosomatic Diagnosis, P.B. Hoeber, Inc. / H.F. Dunbar. – New York, 1943. – 246 p.;

26. Maslow A.H. The Farther Reaches of Human Nature / A.H. Maslow. – N. Y.: Penguin Books, 1976. – 407 p.